

State memory policy in modern Ukraine in the conditions of information war (2014-2021)

UDC: 323:327(091)+ 327.88+329.733(477)

DOI: 10.15421/172218

Ivanenko Valentin¹ Dr. Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-4731-6702>, ivanenko_dnu@i.ua**Kryvoshein Vitaly¹**Dr. Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-3380-7850>, 1-704@i.ua¹*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

The aim of the study is to reveal the content of the state policy of memory in modern Ukraine in the post-Maidan period (2014-2021), which was radically reoriented and, in fact, became an important area of countering information attacks during the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine. The research methodology is interdisciplinary, combining methods of historical, political, sociological and legal sciences. The main results of the research: the content of the concept of "memory policy" is revealed, the structure of memory policy in modern Ukraine is determined, the stages of formation and implementation of memory policy in Ukraine on the basis of presidential electoral cycles are traced. Ukraine, which demonstrates a "swing" from Ukraine-centric to multi-vector. In particular, in the initial period (late 1980–1991) during the transformation of the conscious level in the state policy of memory the themes of the Cossacks, the origins of Ukrainian statehood, the Ukrainian national movement, the Ukrainian revolution of 1917–1920, the destruction of temples, the Holodomor 1932–1933, repressions and others; during the presidential terms of Leonid Kravchuk (December 1991 – July 1994) and Leonid Kuchma (July 1994 – January 2005) (as well as Viktor Yanukovich (February 2010 – February 2014)) there is a significant pluralism of memory policy strategies – the Soviet model still continued to exist, but a new Ukraine-centric model was born; during the presidential terms of Viktor Yushchenko (January 2005 – February 2010), Petro Poroshenko (June 2014 – May 2019) and Volodymyr Zelensky (since May 2019), Ukrainian-centric narratives dominate the state policy of memory, and the model is changing radically. state memory policy through the implementation of decommunization policy. It has been shown that during the open phase of the second cycle of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine (which began in 2014 and continues to this day) the most vulnerable and sensitive to information influences is the state policy of memory.

Keywords: tools of state memory policy, stages of formation of state memory policy in modern Ukraine, Soviet model of memory, Ukraine-centric model of memory, historical narrative, hybrid war of the Russian Federation against Ukraine

Citation: Ivanenko, V. & Kryvoshein, V. (2022). State memory policy in modern Ukraine in the conditions of information war (2014-2021). *Grani*, 25(2), 16-21.

Державна політика пам'яті в сучасній Україні в умовах інформаційної війни (2014–2021 рр.)

Іваненко Валентин, Кривошеїн Віталій*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)*

Анотація

Метою дослідження є розкриття змісту державної політики пам'яті в сучасній Україні у постмайданний період (2014–2021 рр.), яка була докорінно переорієнтована і, по суті, стала важливим напрямом протидії інформаційним атакам у ході гібридної війни, яку веде РФ проти України. Методологія дослідження має міждисциплінарний характер, поєднуючи методи історичної, політичної, соціологічної та правової наук. Основні результати дослідження: розкрито зміст концепту «політика пам'яті», визначена структура політики пам'яті в сучасній Україні, прослідковано етапи формування та реалізації політики пам'яті в Україні на основі президентських електоральних циклів, доведено хвилеподібний характер розвитку політики пам'яті в Україні, яка демонструє «хитання» від україноцентричності до багатовекторності. Зокрема, у початковий період (кінець 1980 – 1991 рр.) під час трансформації свідомісного рівня у державній політиці пам'яті актуалізуються теми козацтва, витоків української державності, українського національного руху, української революції 1917–1920-х рр., руйнації храмів, Голодомору 1932–1933 рр., репресій та інші; за президентські каденції Леоніда Кравчука (грудень 1991 – липень 1994 рр.) і Леоніда Кучми (липень 1994 – січень 2005 рр.) (а також і Віктора Януковича (лютий 2010 – лютий 2014 рр.)) спостерігається значний плюралізм стратегій політики пам'яті – радянська модель все ще продовжувала існувати, проте народжувалася нова україноцентрична модель; за

президентські каденції Віктора Ющенка (січень 2005 – лютий 2010 рр.), Петра Порошенка (червень 2014 – травень 2019 рр.) і Володимира Зеленського (з травня 2019 рр.) у державній політиці пам'яті домінують україноцентричні наративи, відбувається докорінна зміна моделі державної політики пам'яті через втілення політики декомунізації. Продемонстровано, що під час відкритої фази другого циклу гібридної війни РФ проти України (яка розпочата з 2014 р. і триває дотепер) найбільш уразливою і чутливою до інформаційних впливів сферою державного управління є державна політика пам'яті.

Ключові слова: інструментарій державної політики пам'яті, етапи формування державної політики пам'яті в сучасній Україні, радянська модель пам'яті, україноцентрична модель пам'яті, історичний наратив, гібридна війна РФ проти України

Вступ.

Сьогодні Україна переживає нелегкі часи своєї історії, випробовує численні безпекові виклики, які послаблюють її суверенітет і незалежність. У період 2014–2021 рр. під час гібридної війни Російської Федерації (далі – РФ) проти України спостерігалось запекле змагання різних версій минулого – українське суспільство ще не виробило модель історичної пам'яті, яка б могла консолідувати націю як цілісне політико-культурне утворення. Політика пам'яті постає як одна з найбільш актуальних проблем пострадянського і посттоталітарного розвитку Української держави, оскільки історія як пам'ять суспільства є не тільки дискурсивною практикою, а й виконує важливі завдання легітимації політичного режиму, «узаконуючи» державність, націю, інтереси груп та спільнот тощо. В умовах інформаційної війни, яка є невід'ємною частиною активної фази гібридної війни, що ведеться РФ проти України ще з 2014 р., політика пам'яті стає ключовим напрямом військових дій, від успішності реалізації якої багато в чому залежить перемога в сучасній війні. Справжнім випробуванням для Української державності стала «гаряча» фаза російсько-української війни, розпочата 24 лютого 2022 р., яка є жахливим продовженням агресії РФ проти суверенної України. Ці події надзвичайно загострили проблему політики пам'яті в умовах гібридної війни.

Останнім часом тема гібридної війни, її причини, основні ознаки, складники, форми та методи ведення дуже активно обговорюється в науковій літературі. Помітний внесок в розробку цієї проблематики зробили В. Горбулін, С. Дацюк, Ю. Калиновський, С. Корнієнко, Є. Магда, Є. Мануйлов, В. Осьодло, В. Панченко, Г. Почепцов, Ю. Радковець, С. Савченко, М. Требін, В. Толубко, В. Черниш, О. Цуканова та ін. Інформаційна війна як складова гібридної війни стала предметом наукових доробків таких українських авторів, як Ю. Бабенко, В. Богуш, К. Гринько, В. Гурковський, А. Дубина, О. Караман, І. Костюк, А. Котенко, В. Курило, Н. Марута, М. Маркова, В. Панченко, В. Петрик, О. Саєнко, В. Третьякова, П. Шевчук, П. Шпиґа та ін. Ці наукові розкрили сутність, особливості, технології ведення інформаційної війни та її психологічного впливу на населення. Проблеми історичної пам'яті та політики пам'яті у безпековому ракурсі досліджували В. Бабка, В. Бондар, Л. Венґринюк, В. В'ятрович, О. Готра, Я.

Цитування: Шляхов О. Буржуазія Півдня України та основні сфери її підприємницької діяльності у пореформений період. Науково-теоретичний альманах Грані. 2022. Том 25. №1. С. 16 - 21.

Грицак, Л. Зашкільняк, Ю. Зерній, Г. Касьянов, А. Киридон, І. Ковальська-Павелко, В. Кравченко, В. Кулик, В. Масненко, О. Міллер, А. Міхнік, С. Набок, Л. Нагорна, В. Расевич, В. Серєда, В. Солдатенко, О. Удод, Б. Чорномаз, Л. Чупрій, Ю. Шаповал та ін.

Не зважаючи на те, що питання історичної пам'яті та політики пам'яті активно обговорюються науковцями-суспільствознавцями, вплив історичної політики на перебіг гібридної війни РФ проти України в цілому та інформаційної війни як її складової, зокрема, не знайшов глибокого осмислення серед українських вчених.

Метою статті є розкриття змісту державної політики пам'яті в сучасній Україні у постмайданний період (2014–2021 рр.), яка була докорінно переорієнтована і, по суті, стала важливим напрямом протидії інформаційним атакам у ході гібридної війни, яку веде РФ проти України.

Результати дослідження.

Феномен пам'яті набуває цілеспрямованого характеру, оскільки конструється державою та її відповідними структурами, відображуючи тим самим певний владний інтерес. Тобто формування домінуючої (офіційної) моделі (матриці) пам'яті вирішальною мірою залежить від діяльності державних інститутів, спрямованої на формування лояльного до чинної влади громадянина. Через політику пам'яті держава нав'язує пересічній людині певні рамки (фрейми) сприйняття, розуміння та запам'ятовування, тобто ті форми мислення, що необхідні для найповнішого контролю над населенням.

У силу своєї специфіки у політиці пам'яті центральне місце посідає держава. Отже, державна політика пам'яті є сукупністю офіційних репрезентацій історичного минулого, коментарів стратегій та практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті етнопатристичної спільноти (Симоненко, 2010). Алла Киридон зауважує, що державна політика пам'яті трансформується під впливом зміни ідеології, політичного режиму, а це, в свою чергу, впливає на вписування індивідуальної пам'яті в матриці інституційні (державні). Зміна оціночних формулювань та ставлення до подій минулого з конкретною метою є сутнісною характеристикою інституційної версії пам'яті (Киридон, 2011, с. 166).

Інструментарій державної політики пам'яті включає законотворчість, юридичні санкції, меморіалізацію, освітні ресурси, медійні проекти

та низку інших засобів конструювання образів історичного минулого та суспільної пам'яті про нього. У цілому, державна політика пам'яті має три основні складові:

- підручник, який для більшості громадян є єдиною книгою про минуле їхнього народу, тому він мусить містити в собі ті ключові події, які найяскравіше відображають головні ідеї історичної пам'яті, формуючи таким чином національну свідомість;

- місця пам'яті, до яких відносяться окремі споруди, пам'ятники, музеї, заповідники, меморіали, топоніміка – вони є своєрідними «маркерами простору», що створюють певну атмосферу та стають місцями комемораційних заходів;

- історичний календар, який актуалізує для населення найважливіші історичні події (В'ятрович, 2011).

Державна політика пам'яті у її «неартикульованому» вигляді почала формуватися з моменту розпаду СРСР і утворення незалежної України у 1991 р. Пошук відповідної моделі історичного розвитку України спричинив появу державоцентричної (а по суті, україноцентричної) візії минулого (Симоненко, 2010). Саме тому масова свідомість була орієнтована на артикуляцію проблем українського козацтва, Української козацької держави, українського національного руху XIX–XX ст., української революції 1917–1920 рр., Голодомору, політичних репресій 1930–х рр., насильницької ліквідації українських церков та інші сюжети української історії. Саме національно орієнтована історична парадигма стала інструментом легітимації новітньої української держави (Киридон, 2011, с. 164). Не даремно Георгій Касьянов вказував, що для країн нової демократії націоналізація історії виступила чинником створення національної держави; ці країни прагнули відокремити «власну» версію минулого від того, що раніше описувалося як «спільне». Наголос робився на розриві з імперською, радянською історією та з історією блоку країн Варшавського договору. Важливим елементом стає уявне повернення до «коріння», етнізація та регіоналізація політичного процесу, тому «націоналізація» історії сприймається як акт політичної суверенізації (Касьянов, 2018, с. 42–47).

Початок формування в Україні державної політики пам'яті припадає на період Перебудови, коли відбувається трансформація свідомісного рівня (кінець 1980 – 1991 рр.). Саме в цей час розпочалися зрушення свідомісного рівня, викликані зростанням інтересу до минулого, ліквідацією «білих плям» вітчизняної історії тощо. Теми козацтва, витоків української державності, українського національного руху, української революції 1917–1920-х рр., руйнації храмів, Голодомору 1932–1933 рр., репресій та ін. викликали великий інтерес громадськості, що посилювала поява препринтів дореволюційної та діаспорної літератури. Історична проблематика посіла провідне місце в діяльності опозиційних до КПУ

громадянських структур – Народного руху України, Української Гельсінської спілки. По суті, історичні сюжети активно використовувалися для легітимації ідеї незалежної і соборної України.

Подальший розвиток державної політики пам'яті в Україні набуває яскраво вираженого персоналістського характеру. Перший етап пов'язаний з ім'ям першого президента незалежної України Леоніда Кравчука (грудень 1991 – липень 1994 рр.). У цей час з'являються нові державні атрибути, відбувається дистанціювання від Співдружності незалежних держав, здійснюються перші кроки в напрямку інтеграції України до європейських структур. За часів Л. Кравчука спостерігається значний плюралізм стратегій політики пам'яті стосовно ставлення до Російської імперії та СРСР, ролі України в цих державних утвореннях, особливу увагу було приділено процесу входження (включення) України до цієї структури – тут оцінки діаметрально різнилися: визнавалося, що включення України до складу Російської імперії / СРСР відбулося або шляхом завоювання, або як вимушене приєднання, або є цілком добровільним. За президентства Л. Кравчука з публічного простору та колективної пам'яті поступово почала витискатися радянська історична спадщина, яка розглядалася як щось «зовнішнє» до України, вороже національним українським інтересам. Цей етап характеризується амбівалентністю моделей пам'яті – радянська модель все ще продовжувала існувати, хоча її вплив на суспільну свідомість починає згасати, проте народжувалася нова («націоналістична») модель, вплив якої на суспільну свідомість помітно зростає. Тобто виразною рисою суспільної свідомості у цей період було конкурування різних типів пам'яті.

За каденцію другого президента України Леоніда Кучми (липень 1994 – січень 2005 рр.) політика пам'яті також залишалася невизначеною (двоїстою або навіть «багатовекторною»): з одного боку, відбулося офіційне визнання державотворчої ролі Української народної республіки, Михайло Грушевський визнавався «батьком української нації», а з іншого боку, радянська міфологія залишається основоположною в суспільній свідомості. Тобто для періоду президентства Л. Кучми характерним виявилось механічне поєднання парадигм національної та радянської історії, що вилилося в історичній еkleктиці, коли паралельно відзначалися протилежні за своїм ідеологічним наповненням ювілеї. Так, було:

- відзначено на державному рівні 350-у річницю Переяславської ради;

- створено робочі групи (із залученням російських істориків) для ревізії підручників з історії, написаних після розпаду СРСР.

За каденцію третього президента України Віктора Ющенка (січень 2005 – лютий 2010 рр.) політика пам'яті набуває чітко вираженого україноцентричного змісту. Саме за президентства В. Ющенка було створено Український інститут національної

пам'яті (далі – УІНП), який став важливою ланкою у виробленні державної політики пам'яті в Україні. УІНП було створено 31 травня 2006 р. як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Його основними завданнями визначили: посилення уваги суспільства до історії України, забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у XX ст. та здійснення заходів з увічнення пам'яті учасників національно-визвольної боротьби, жертв голодоморів та політичних репресій (Опалько, 2009, с. 47). У період президентства В. Ющенка розгорнулася справжня інформаційна війна національних міфологій України і Росії, яка інколи переходила в дипломатичну і навіть економічну сферу. Не менш запекла боротьба навколо історичної правди відбувалася і в середині країни – влада і опозиція (в особі представників Партії регіонів) використовували спірні питання історії для політичної і моральної дискредитації опонентів, а дискусії з питань перегляду історії напряму були пов'язані з боротьбою за владу.

Ключовим сюжетом історичного нарративу став Голодомор 1932–1933 рр., який покликаний був виконувати роль основного символу, що має об'єднати історичну свідомість всіх українців. І хоча тема Голодомору завжди залишалася у сфері уваги очільників держави – ще Л. Кравчук у 1993 р. виступив на міжнародній конференції «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини і наслідки», на якій наголосив, що «це була спланована акція, що це був геноцид проти власного народу... але за директивою з іншого центру. Очевидно, саме так слід трактувати цю страхітливу сторінку нашої історії» (Кравчук, 1995, с. 10); у 2002–2003 рр. за президентства Л. Кучми широко відзначалися 70-і роковини Голодомору – проте саме за каденцію третього президента України Голодомор 1932–1933 рр. було визнано актом геноциду проти українського народу (Про Голодомор, 2006).

Другим ключовим сюжетом історичного нарративу в цей період стало ставлення до УПА та її очільників, що, на відміну від Голодомору, не стала об'єднувачою ідеєю. На думку багатьох аналітиків, у такий спосіб В. Ющенко хотів повернути українцям ідентичність, від якої їх протягом століть намагалися позбавити (Бондар, 2013, с. 392). І до сьогодні цей сюжет історичного нарративу залишається контраверсійним.

Не можна не погодитися з думкою Г. Касьянова, який стверджував: «Лише з приходом до влади Віктора Ющенка ідеологічні мотиви висунулися на передній план. Ющенко використовував історичну політику як ідеологічну підставу будівництва нації, а в центр історичної політики помістив проблему голоду 1932–1933 років. Втім, і тут звернення до минулого було пов'язано з політичною кон'юнктурою: звернення Ющенко до теми голоду 1932–1933 років збігається за часом з активізацією боротьби за перерозподіл влади (2006–2008). Ще однією причиною інтенсифікації історичної політики при Ющенко був розрахунок на те, що національно орієнтована гуманітарна політика й історична політика як її елемент може стати джерелом “морального зцілення” суспільства

і допоможе відновити морально-політичну єдність України» (Касьянов, 2009, с. 29).

За незавершену каденцію четвертого президента України Віктора Януковича (лютий 2010 – лютий 2014 рр.) політика пам'яті повертається до амбівалентної історичної політики за часів президентства Л. Кучми, у якій поєднувався етносимволізм з радянсько-ностальгічними елементами (Бондар, 2013, с. 395). Тобто спостерігалася поступове зміщення наголосів від національно-орієнтованої парадигми до «інтернаціоналістської» та російсько-центричної. У цей період було змінено статус Українського інституту національної пам'яті – його було реорганізовано з центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом на науково-дослідну установу при Кабінеті Міністрів України. Відтепер його основними завданнями стали: наукове й аналітичне забезпечення державної політики з питань національної пам'яті; розроблення в межах своїх повноважень науково обґрунтованих рекомендацій Кабінетові Міністрів України у сфері гуманітарної політики; виконання державних програм фундаментальних і науково-практичних досліджень проблем національної пам'яті, її впливу на формування громадянського суспільства, української нації; науковий і науково-практичний розгляд державотворчих традицій українського народу, його боротьби за свободу і соборність; вивчення трагічних подій в історії народів України, участь у вшануванні пам'яті їхніх жертв; залучення до науково-просвітницької, освітньої роботи, пов'язаної з проблемами національної пам'яті (Солдатенко, 2011, с. 53).

За каденцію п'ятого президента України Петра Порошенка (червень 2014 – травень 2019 рр.) політика пам'яті повертається до україноцентристської моделі часів президентства В. Ющенка. Цього разу наголос було зроблено на декомунізацію. На думку Юрія Шаповала, Ірини Васильєвої, Ірини Матвієнко, декомунізація хоча і не є пріоритетним напрямом державної політики пам'яті (Шаповал, Васильєва, & Матвієнко, 2020, с. 121), проте суттєве зменшення електоральної ваги проросійських партій і політиків відкрило додаткові можливості для проведення декомунізації в усіх царинах суспільного життя: люстрація (політикум), заборона комуністичної символіки й топоніміки (соціум), зміна ціннісних орієнтирів в історичній освіті, культурний переворот – від апріорно-компліментарного сприйняття («спільна історія») до конструювання національного гранднарративу (Шаповал, Васильєва, & Матвієнко, 2020, с. 111). Тобто через втілення політики декомунізації відбулася докорінна зміна моделі державної політики пам'яті. Також відбулося перетворення УІНП з науково-дослідної установи на орган виконавчої влади.

До етапу, розпочато за президентства П. Порошенка, можна віднести і президентську каденцію В. Зеленського, який у царині політики пам'яті демонструє наступність попередньої моделі, хоча під час електоральної кампанії

лунали гасла, які передбачали повернення до багатовекторності за часів президентства Л. Кучми. Тобто спостерігається хвилеподібний характер розвитку державної політики пам'яті в Україні, яка демонструє «хитання» від україноцентричності до багатовекторності – за часів Л. Кравчука намічаються тенденції до україноцентричності, за часів Л. Кучми – до багатовекторності, за часів В. Ющенка – до україноцентричності, за часів В. Януковича – до багатовекторності, за часів П. Порошенка – до україноцентричності. Очікуване повернення до багатовекторності за поки ще не завершеною каденцією В. Зеленського не відбулося (що, очевидно, пов'язане з тим, що «розмороження» стосунків з РФ не спостерігається).

Починаючи з 2014 р., спостерігаються серйозні зміни не лише в політиці пам'яті, зокрема, в комеморативних практиках та дискурсах пам'яті, але і у всій ідентифікаційній системі. Для сучасної України трансформація ідентифікаційної системи обтяжуються і безпековими проблемами (з огляду на виклики та загрози гібридної війни та її теренах). При цьому треба мати на увазі, що гібридна війна як сучасний тип війни набуває циклічного характеру – латентна фаза (із застосуванням засобів інформаційної війни) змінюється відкритою фазою (коли до засобів інформаційної війни долучаються засоби традиційної війни), яка згодом переходить у латентну фазу, ознаменовуючи початок нового циклу. У контексті гібридної війни проти України з боку РФ перший цикл розпочався ще у липні 1990 р., коли Україною (тоді ще УРСР) було проголошено державний суверенітет, а згодом і незалежність (у серпні 1991 р.) – у цей час робилися неодноразові спроби переведення гібридної війни з латентної фази у відкриту (пригадаємо Кримську кризу 1992–1994 рр., інцидент на о. Тузла в 2003 р. та ін.). Другий цикл розпочався у 2004–2005 рр. (на тлі відкриття європейської та євроатлантичної перспективи України розгорнулася масована пропаганда «Руського світу» та інших проросійських наративів), а відкрита фаза розпочалася з лютого 2014 р.

Висновки.

Державна політика пам'яті як набір практик, за допомогою яких держава прагне затвердити певні інтерпретації історичних подій як домінуючі, виконує символічну (надання значущості події), інтерпретативну (трактування події для потреб

поточної політики) та ідентифікаційну (вплив на формування національної ідентичності) функції, необхідно брати до уваги безпековий аспект, який в умовах поляризації локальних моделей пам'яті виступає ключовим чинником у веденні інформаційних війн. Формування монолітної історичної пам'яті як результат реалізації державної політики пам'яті має забезпечити націю від культурного, світоглядного, політичного розшарування, підсилить доцентрові настрої в суспільстві.

У державній політиці пам'яті в Україні у різні історичні періоди набували актуалізації різні наративи. У початковий період (кінець 1980 – 1991 рр.) під час трансформації свідомісного рівня у державній політиці пам'яті актуалізуються теми козацтва, витоків української державності, українського національного руху, української революції 1917–1920-х рр., руйнації храмів, Голодомору 1932–1933 рр., репресій та ін. За президентську каденцію Леоніда Кравчука (грудень 1991 – липень 1994 рр.) спостерігається значний плюралізм стратегій політики пам'яті стосовно ставлення до Російської імперії та СРСР, ролі України в цих державних утвореннях – радянська модель все ще продовжувала існувати, проте народжувалася нова україноцентрична модель. За президентську каденцію Леоніда Кучми (липень 1994 – січень 2005 рр.) у державній політиці пам'яті також відбувалася конкурентна боротьба двох моделей пам'яті, проте спостерігалася намагання механічного поєднання парадигм національної та радянської історії. За президентську каденцію Віктора Ющенка (січень 2005 – лютий 2010 рр.) у державній політиці пам'яті починає домінувати україноцентричні наративи (зокрема, теми Голодомору та УПА). Проте за незавершену президентську каденцію Віктора Януковича (лютий 2010 – лютий 2014 рр.) державна політика пам'яті повертається до амбівалентної історичної політики, а за президентську каденцію Петра Порошенка (червень 2014 – травень 2019 рр.) державна політика пам'яті знову повертається до україноцентристської моделі – саме у цей період відбулася докорінна зміна моделі державної політики пам'яті через втілення політики декомунізації. Новий період, який бере відлік з моменту обрання президентом України Володимира Зеленського, характеризується укріпленням україноцентризму в державній політиці пам'яті.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції. Історіографічні дослідження в Україні. 2013. Вип. 23. С. 377–400.
- В'ятрович В. Якою повинна бути політика національної пам'яті? Три складові. *Gazeta.ua*. 2011. 19 листопада. URL: http://gazeta.ua/articles/volodimir-v-yatrovich/_yakoyu-povinna-buti-politika-nacionalnoji-pam-yati-tri-skladovi/410462.
- Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К.: Laurus, Антропос–Логос–Фільм, 2018.
- Касьянов Г. Голодомор і строительство нации. *Pro et Contra*. 2009. Т. 13, № 3–4 (май–август). С. 24–42.
- Киридон А. «Маски пам'яті» в умовах суспільних зламів. Київська старовина. 2011. № 2. С. 161–170.
- Кравчук Л. Ми не маємо права знехтувати уроками минулого. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини і наслідки. Міжнародна наукова конференція. Київ, 9–10 вересня 1993 р. Матеріали / відп. ред. С. Кульчицький. К.: Інститут історії України НАН України, 1995. С. 8–11.
- Опалько Ю. В. Взаємодія громадських організацій з органами влади у реалізації державної політики пам'яті. Стратегічні пріоритети. 2009. № 3 (12). С. 42–49.
- Про Голодомор 1932–1933 років в Україні: Закон України від 28 листопада 2006 р. № 376-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>.
- Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2010. 26 січня. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/269>.
- Солдатенко В. Проблеми політики національної пам'яті і завдання її наукового забезпечення. Вісник НАН України. 2011. № 12. С. 52–63.
- Чорномаз Б. Д. Національна пам'ять як зброя в інформаційній війні. Науково-теоретичний альманах *Грані*, 2019, том. 22 №11, С. 69-80. <https://doi.org/10.15421/10.15421/171999>
- Шаповал Ю., Васильєва І., Матвієнко І. Українське суспільство у 2014–2020 рр.: проблеми політики декомунізації. Український історичний журнал. 2020. № 4. С. 110–124.

REFERENCES

- Bondar, V. (2013). Derzhavna polityka istorychnoyi pam'yati v Ukrayini 1990–2000-kh rr.: osnovni tendentsiyi [State policy of historical memory in Ukraine in the 1990s and 2000s: main trends]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, 23, 377-400.
- Chornomaz, B. (2019). National memory as a weapon in the information war. *Grani*, 22(11), 69-80. <https://doi.org/10.15421/10.15421/171999>
- Kasianov, H. (2009). Golodomor i stroitelstvo natsii [Holodomor and nation building]. *Pro et Contra*, 13, 3–4 (may–august), 24-42.
- Kasianov, H. (2018). Past continuous: istorychna polityka 1980 – 2000. Ukraina ta susydy [Past Continuous: Historical Policy of the 1980s – 2000s. Ukraine and its Neighbors]. Kyiv: Laurus, Antropos–Lohos–Film.
- Kravchuk, L. (1995). My ne maiemo prava znekhuvaty urokamy mynuloho [We Have no Right to Neglect the Lessons of the Past]. *Holodomor 1932–1933 rr. v Ukraini: prychny i naslidky. Mizhnarodna naukova konferentsiia*. Kyiv, 9–10 veresnia 1993 r. Materialy. Kyiv, 8-11.
- Kyrydon, A. (2011). “Masky pam'iaty” v umovakh suspilnykh zlamiv [“Masks of Memory” in the Context of Social Fractures]. *Kyivska starovyna*, 2, 161-170.
- Opalko, Yu. V. (2009). Vzaiemodiia hromadskykh orhanizatsii z orhanamy vlady u realizatsii derzhavnoi polityky pam'iaty [Interaction of Public Organizations with the Authorities in the Implementation of the State Policy of Memory]. *Stratehichni priorityty*, 3 (12), 42-49.
- Pro Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini [About the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine]. (2006, Nov. 28). *Zakon Ukrainy*, №376–V. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>.
- Shapoval, Yu., Vasyliieva, I., & Matviienko, I. (2020). Ukrainiske suspilstvo u 2014–2020 rr.: problemy polityky dekomunizatsii [Ukrainian Society in 2014–2020: Problems of Decommunization Policy]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 110-124.
- Soldatenko, V. (2011). Problemy polityky natsionalnoi pam'iaty i zavdannia yii naukovooho zabezpechennia [Problems of the Policy of National Memory and the Tasks of its Scientific Support]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 12, 52-63.
- Symonenko, I. (2010, Jan. 26). Kontseptualni zasady derzhavnoi polityky pam'iaty. Analitichna zapyska [Conceptual Principles of State Memory Policy. Analytical Note]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/269>.
- V'iatrovych, V. (2011, Nov. 19). Yakoyu povynna buty polityka natsional'noyi pam'yati? Try skladovi [What Should be the Policy of National Memory? Three Components]. *Gazeta.ua*. Retrieved from http://gazeta.ua/articles/volodimir-v-yatrovich/_yakoyu-povinna-buti-politika-nacionalnoji-pam-yati-tri-skladovi/410462.